

AGRIA
L.

ANNALES MUSEI AGRIENSIS
Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve
Yearbook of the Dobó István Castle Muzeum, Eger (Hungary)

Szerkesztette
H. SZILASI ÁGOTA, VÁRKONYI PÉTER
BUJDOSNÉ PAP GYÖRGYI, CSÁSZI IRÉN

Grafikai tervezés, tördelés
ERDŐS ARANKA

Angol fordítás
JOHNSON ANDREA

Készült: PAUKER-HOLDING NYOMDAIPARI KFT. – Budapest

PAUKER®
az én nyomdám

ISSN 0236-9168

A KÖTET MEGJELENÉSÉT TÁMOGATTA

Nemzeti Kulturális Alap Közgyűjtemények Kollégiuma

„AGRIA L. – Az egri Dobó István Vármúzeum évkönyvének megjelentetése” (204188/00435) című nyertes pályázat

nka
Nemzeti Kulturális Alap

EFOP-3.6.1-16-2016-00001

„Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” című projekt

A Dobó István Vármúzeum és az Eszterházy Károly Egyetem kiadása, 2017

Felelős kiadó: Berecz Máttyás igazgató és Liptai Kálmán rektor

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFÉKTETÉS A JÖVŐBE

ANNALES MUSEI AGRIENSIS

AGRIA
L.

Eger, 2017

MEGJELENT
PETERCSÁK TIVADAR 70 ÉVES SZÜLETÉSNAPJÁRA

Írták:
kollégái, tanítványai, tisztelői

TARTALOM

KÖSZÖNTŐK:

BODÓ SÁNDOR, BEREZC MÁTYÁS, PAP JÓZSEF, S. LACKOVITS EMŐKE	9
BITSKEY ISTVÁN: Születésnap-i köszöntés a régi magyar költészetben	19
PETERCSÁK TIVADAR: Legeltető gazdasági közösség az egri hóstyákon	25
KEMECSEI LAJOS: Hungarikum, közösség, identitás	43
ROMSICS IGNÁC: Közép- és/vagy Kelet-Európa? Egy definíciós vita, és ami mögötte van	51
BODNÁR MÓNIKA: Filkeháza népeisége az anyakönyvi kutatások tükrében (1783–1825)	61
MONOK ISTVÁN: Paracelsus és a tokaji bor. Néprajzzá váló filológiai tévedés	77
TÓVÁRI JUDIT: Vidéki város és polgári művelődés a dualizmus idején	81
VIGA GYULA: Adatok és szempontok Tokaj-hegyalja kézműiparának földrajzi és társadalmi szerkezetéhez	91
BARTÓK BÉLA: „Az oroszult Zemplén”	101
VERÓK ATTILA: „... ciszternák, csűr, magtár és feredőház...” Az etnográfiai gondolkodás korai megnyilvánulása Johannes Honterus Rudimenta cosmographica (1542) című munkájában	115
KISS LÁSZLÓ: Az első magyar nyelvű folyóiratok néprajzi vonatkozásai	129
NAGYNÉ BATÁRI ZSUZSANNA: Nyári konyhák Heves megyében sajtódokumentumok tükrében. „És most, kedves Olvasó, lapozd tovább az újságot – tanulj, szórakozz, neved.”	137
LUKÁCS LÁSZLÓ: Pünkösdi zöldág-hordás	151
BODÓ SÁNDOR: Múzeumalapítók Európában a 19. század végéig	161
VERES GÁBOR: Muzeológia és műemlékvédelem. Adatok Szmracsányi Miklós egri tevékenységéhez	183
BUJDOSNÉ PAP GYÖRGYI: Az egri fertálmesterség relikviáinak gyarapodása	193
ZÁBRÁTZKY ÉVA: Ládák a palóc lakodalmi szokásokban	201
CSÁSZI IRÉN: Bakszeker, járom, talyiga. Szán- és szekérformák a Dobó István Vármúzeum Játékgyűjteményében	211
H. SZILASI ÁGOTA: Múzeum, mint menedék. Noszvaj község egykori középkori temploma festett kazettás famennyezete és a műemlékvédelem	221

P. SZALAY EMŐKE:	Kerámiák a református egyház liturgikus edénykészletében Az Egervölgyi Református Egyházmegye gyülekezeteinek kerámia edényei	249
SZ. KIRÁLY JÚLIA:	Gárdonyi utolsó levelei	263
KOVÁCS MELINDA:	Mauzóleum tervek Gárdonyi Géza sírjára. „Csak holttest van. Holt lélek nincsen” (Gárdonyi Géza)	281
KÖVES-KÁRAI PETRA:	Elrejtett hősök. A történelem képei az egri érsekségen	293
CSÁSZI IRÉN:	Mesés színpadképek – A Schreiber-féle papírszínház	307
MAKAI JÁNOS:	Templom vagy múzeum? Andrej fejedelem földi maradvá- nyainak sorsáról	321
KOZÁRI JÓZSEF – VIZI SÁNDOR:	A diktátor halála	333
GEBEI SÁNDOR:	II. Rákóczi Ferenc erőfeszítései XII. Károly svéd király támo- gatásának elnyeréséért. Ráday Pál követjárásai (1704–1709)	343
KIS CSABA:	Eger szerepe a Rákóczi-szabadságharc külpolitikájában	355
PATAKI KATALIN:	A feloszlott koldulórendi kolostorok berendezésének újraelosztása II. József idején. A hatvani kapucinus kolostor javainak sorsa	369
VERÓK ÁTILA:	Egri emlékek egy német történeti gyűjteményből	397
B. GÁL EDIT:	Orczy István jószágigazgató egri javai	413
LÖFFLER ERZSÉBET:	A kis magyar Róma – Eszterházy Károly püspök szellemi és építészeti hagyatéka	425
SELLYEI DIÁNA:	Eger katolikus temetői a 18. században	435
HADOBÁS ESZTER:	Az Egri Érseki Jogakadémia területi- és társadalmi mobi- lizációs szerepének néhány kérdése	451
PAP JÓZSEF:	Szolgabírók és főszolgabírók a dualizmus kori Heves vármegyében	463
BERECZ ANITA:	Az egri képviselőtestület társadalmi összetétele a dualizmus korában	475
BARNA BÉLA:	Az Egri Újság (1894–1919) sajtótörténeti elemzése	491
SZECSKÓ KÁROLY:	Az első egri zsidó polgár: Schwarcz István	509
H. SZILASI ÁGOTA:	Egri zsinagógák	527
SMUCZER HANNA:	Fényképészek és fényképésműtermek Egerben a 19. század második és a 20. század első felében	547
ZÁBRÁTZKY ÉVA:	Olvasókör és temetkezési egyesület az egri Cifra-hóstyán	573
KISS PÉTER:	Adatok Eger más városokról kapott elnevezéseire 1944-ig	583
SZECSKÓ KÁROLY:	100 éve született Sugár István	591

SZOLGABÍRÓK ÉS FŐSZOLGABÍRÓK A DUALIZMUS KORI HEVES VÁRMEGYÉBEN

A Heves vármegyei lokális elitel már több tanulmányban foglalkoztam és az ehhez kapcsolódó életrajzi adatok megjelentek a vármegye történetéről összeállított archontológiában.¹ Jelen írásban ezeket az eredményeket foglalom össze és bővíttem ki az újabb kutatási eredményekkel és irányokkal. A tanulmány tehát egy konkrét földrajzi terület, egy közigazgatási egység lokális politikai elitjével foglalkozik. Jelen publikációmmal azt szeretném szemléltetni, hogy milyen módszerekkel lehet bemutatni és elemezni egy elitcsoportot. A hagyományosnak számító elemek (narratív módszer, statisztikai vizsgálatok, csoportképzés és elemzés) mellett az elitnek hálózatként való felfogására, és ennek elemzésére fogok kitérni. Ennek az utóbbi módszernek a lényege a tágabban értelmezett családi kapcsolathálózat feltérképezése és az ennek segítségével keletkező hálózat leírása és elemzése.²

Mielőtt a konkrét kérdésre rátérnék, fontosnak tartom azt is bemutatni, hogy milyen további dilemmákkal találja szembe magát a helytörténeti kérdésekkel foglalkozó kutató. Ennek elsősorban azért látom szükségét, mivel ez a tanulmány Petercsák Tivadar 70. születésnapjára készül, aki tudományos pályája során maga is példaadó módon folytatott feltáró kutatásokat helyi közösségekkel kapcsolatban.

A helytörténettel kapcsolatos problémák sajnos nem sokat enyhültek azóta, hogy Benda Gyula egy 2002-es előadásában kiválóan összefoglalta azokat. Benda ekkor arra szólította fel a hallgatóságot, hogy át kellene lépni azon a hagyományos felosztáson, hogy „*egyrészt vannak a profik, a másik oldalon pedig az amatőrök*”, meg kellene próbálkozni a távolság áthidalásával.³ Ez a lépés azonban nagyon gyakran túl nehéznek bizonyul. A megvalósuló helytörténeti kutatások egyik legfontosabb problémája továbbra is, hogy vagy nem képesek kitérni a lokalitás varázslatos világából, vagy éppen ezzel ellenkezőleg, az országos események helyi megjelenését tekintik a helytörténet legfontosabb elemeinek. Az első esetben a tágabb összefüggések, a magyarázó kontextus hiányzik, a másodikban pedig épp a helyi történet. „*Ha például Kossuth megállt a falu határában egy fánál, akkor az a falutörténet része. De az, hogy mit is jelentett akkoriban a falu határa, az már nem kerül elő.*” fogalmazta meg ezt az utóbbi problémát Benda.⁴ Pedig a helytörténetírással foglalkozó kutató gyakran jelentős pénzügyi forrásokat tud mozgósítani, tehát munkája úgymond valós piaci igényeket elégít ki. Sajnos azonban sokszor tapasztalhatjuk, hogy az elkészült munkákban nem veszik figyelembe a tudományos alapelveket, nem alkalmazzák az új módszertani eszközöket, nem követik a történetírást foglalkoztató vitákat. Szinte kizárólagosan a klasszikus narratív módszert alkal-

* A tanulmány megjelenését az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” című projekt támogatta.

1 BÀN 2011.; PAP 2011.; PAP 2013.; PAP 2014a.; PAP 2014b.; PAP 2016.

2 A kapcsolatháló-elemzéssel kapcsolatban lásd BARABÁSI 2003.; BARABÁSI 2016. A módszer alkalmazhatóságáról: TAMÁS 2009. 23–25. Konkrét jelenkori elitkutatással kapcsolatban: KÓNIA 2005. 369–384.

3 BENDA 2005. 5–11.

4 BENDA 2005. 9.

mazva, forrásaival és szövegeivel kapcsolatos posztmodern kételyről mit sem tudva, sorra alkotják a 19 századi ihletettséggű műveket. Az alkotó pedig közben kiszolgálja a mecénás igényeit, arról ír, amiről kell, amire van kereslet, és azt írja le, amit az adott helyzetben lehet. Ebben a formában igazából nem is lehet arról beszélni, hogy amatőr lenne, hiszen profeszszionálisan műveli a hivatást; legrosszabb esetben az egymást váltó lokális elitiek Prokopi-osaként buzgón dolgozik, és azt csak remélhetjük, hogy a Titkos történetet is elkészíti. A szaktörténészek, a céh tagjai erre a terepre ritkán merészkednek, mert el szeretnék kerülni, hogy őket is a „helytörténész” bélyeggel lássák el, nem akarnak belekeveredni olyan vitákba, melyek a történelmi folyamatok helyi értelmezései körül bontakozhatnak ki.

Pedig nagyon fontos megfelelő színvonalú helytörténeti munkákat készíteni, város- és régiótörténeti feldolgozásokat írni, melyekbe – a megfelelő módszertani szabályokat követve! – integrálni lehet a lokális és családi emlékezet elemeit is. Olyan egész munkákra lenne szükség, melyekkel kapcsolatban Benda Gyula a következő szavakkal fogalmazott: *„Konceptió hiányában viszont végeredményként azt kapjuk a helytörténeti munkákban, hogy a kőkorszak után jött a vaskorszak, esetleg még valami a bogarokról és növényekről, s a számtalan fejezetben csak az egész vész el. Én nagyon fontosnak tartom, hogy maradjon meg az egész. Akkor sincs gond, ha bizonyos helyeken nincs mód a rekonstrukcióra. Ilyenkor ezt be kell vallani, majd továbblépni. (...) Ha nincs forrásom, akkor mit csinálok? Rávetítke egy sémát, amelyet valamelyik összefoglalóban találtam, vagy veszem a szomszéd falut ... ? Véleményem szerint tiszta formában mindegyik helytelen, be kell vallanunk, amit nem tudunk.”*⁵

Petercsák Tivadar azon kutatók közé tartozik, akik túlléptek a fent említett megosztottságon. Filkeházától Egerig több terület és település helytörténeti, néprajzi kérdésével foglalkozott, melyeket minden esetben tágabb összefüggéseiben vizsgálta. A 2014-ben az egri fertálmesterek történetéről megjelent kötete maximálisan megfelel a Benda-féle elvárásnak. Az 1950-es megszűnéstől a helyi közösségi emlékezetben szereplő, majd 1995-ben újjászerveződő testület önazonosságának is fontos eleme lett könyve. Így nemcsak múltat rekonstruált, hanem írásával a jelenre is hatott, dokumentált, de egyben élő hagyományt is formált.

Egy kutatás kezdetén azt is meg kell határoznunk, hogy pontosan milyen területre is célszerű fókuszálni figyelmünket: a vármegyére, vagy esetleg annak egy kisebb területi egységére, a járásra? Dilemmát jelenthet továbbá az is, hogy ezek a mesterségesen kialakított területi egységek releváns keretet adhatnak-e egyáltalán egy történeti vizsgálatnak? A közigazgatási értelemben létező határ egy-egy hivatal érdekeltségi körét ugyan alapvetően befolyásolhatta, de a személyes kapcsolatok, a társadalmi érintkezés szempontjából már kevésbé tűnik fontosnak jelentősége. A helytörténeti kutatások azonban leggyakrabban a közigazgatási határokon belül maradnak, pedig ezek a határok jelentős átalakuláson mennek át a történeti időben. Éppen ezért tartom tévesnek a közigazgatás-történeti alapokra helyezkedő megközelítést, jelen esetben – a dualizmus kori hivatalnokok vizsgálata során – az egy megyére fókuszáló kutatás helyett éppen ezért jóval tágabb horizonton kell mozogni, és csak ezt követően fókuszálhatunk egy-egy szűkebb közösségre.⁶ A vizsgálatomba bevont

⁵ BENDA 2005. 10.

⁶ CIEGER 2003. 104.

személyek ugyan egy vármegyéhez tartoznak, azonban életpályájuknak ezen túlnyúló szakaszai, valamint családi viszonyaik egy tágabb környezetbe helyezik őket. Alapvetően ez az utóbbi kapcsolatrendszer feltérképezése teszi lehetővé a közigazgatási keretek meghaladását és ezáltal a kiválasztott csoport társadalomtörténeti értelemben vett vizsgálatát.

Haladva konkrét témám felé el kell azt is magyarázni, hogy miért tartom különösen fontosnak és célszerűnek a dualizmus kori járási apparátus vizsgálatát. Kutatásaim tágabb fókuszában az országgyűlési képviselők állnak, velük kapcsolatban az egyik legérdekesítőbb probléma napjainkig is a rekrutáció kérdése, vagyis annak feltérképezése, hogy milyen csatornákon keresztül lehetett bekerülni az országos politikai elitbe. Az egyik lehetséges út természetesen a helyi közigazgatáson keresztül vezetett. 1848 előtt a képlet viszonylag egyszerű volt, hiszen a megyék követeit szinte kivétel nélkül a helyi nemesség adta. A közgyűlés egysége csupán a vármegyei szinten jelentős befolyással bíró személyeket emelte be az országgyűlésbe. A népképviselési rendszer bevezetésével párhuzamosan azonban megváltozott a helyzet. A megye politikai egysége megszűnt, és önálló választókerületekre tagolódott. Míg 1848 előtt egy-egy választás egységes politikai színezetet adott a megyének (két követ volt ugyan, de egy utasítás), addig ez a kerületi rendszer azután megszűnt. A kisebb léptékű lehetőséget teremtett arra, hogy a helyi jelentőséggel bíró szereplők is bejussanak a parlamentbe. A politizálás két szférája a városokban és a választókerületnek nagyjából megfelelő járási vagy járáscsoportos térben érintkezett. Ebben az újonnan keletkezett, mesterségesen kialakított politikai közegben, a legjelentősebb lokális közigazgatási hatalmat gyakorló személy a főszolgabíró volt. Talán nem véletlen, hogy saját magam és más kollégák kutatásai is azt látszanak alátámasztani, hogy a megyei hivatalból az országgyűlésbe került képviselők leggyakrabban a főszolgabírói széket váltották a képviselői mandátumra.⁷ Vizsgálatom főszereplői tehát ezért lettek ebbe a pozícióba került emberek.

Az ő esetükben próbálom meghatározni, hogy milyen kapcsolatban voltak a vármegye, a járás lokális közösségével. Elitpozíciót töltöttek-e be, vagy csupán a közigazgatási hatalmat gyakorló személyek voltak?⁸ Erre a kérdésre legjobban – a vagyonuk, származásuk és a hivatali karrierjük mellett – talán a családi kapcsolataik utalhatnak.

Az elemzésbe bevont személyek számát a rendelkezésre álló állások száma befolyásolja leginkább. Heves és Külső-Szolnok vármegye közigazgatási beosztása jelentősen átalakult a dualizmus időszakában, szükséges tehát ezt a folyamatot röviden áttekinteni. A kiegyezés utáni megyeszerkezet a hagyományosnak mondható négyjárasos struktúrát örökölte. Az 1870. évi XLII. törvény cikk⁹ értelmében azonban a vármegyét tizenegyre osztották fel, melyeknek élén már nem főszolgabírókat, hanem szolgabírókat találunk.¹⁰ Ezzel a lépéssel jelentősen csökkent a járást irányító hivatal presztízse, hiszen az a korábban is létező alszolgabírói szintre szállt le. 1876-ban a területi átszervezéssel párhuzamosan három járást csatoltak az újonnan létrejött Jász-Nagykun-Szolnok vármegyéhez, kettőt pedig összevontak.¹¹

7 A kérdéssel kapcsolatban például Cieger András a következőképpen fogalmazott: „Kulcsfontosságúnak tűnik a közigazgatási múlttal rendelkezők előmenetelében a főszolgabírói tisztség. E pozíció ugyanis a karrierépítés meglehetősen széles lehetőségét kínálta.” CIEGER 2004. 305–307.

8 A kérdéssel kapcsolatban lásd SARLÓS 1981. 298–299.; TAKÁCS 2008. 35., 272.

9 CJH 1869–1871. 211–220. A köztörvényhatóságok rendezéséről.

10 SZANISZLÓ 2002. 14.

11 CJH 1875–1876. 483. Némely törvényhatóság területének szabályozásáról és ezzel kapcsolatos intézkedésekről.

1883-ban újabb változás állt be, ekkor a hét járásból hatot alakítottak ki. Heves vármegye ezt követően a Gyöngyösi, a Hatvani, a Pétervásárai, a Hevesi, az Egri és a Tiszafüredi járásra tagolódott, ez a struktúra alapjaiban 1950-ig már nem változott. A járásokat 1870 és 1886 között vezették szolgabírók, ezt követően újra visszaállt a főszolgabírói tisztség. A hivatalok betöltőit tradicionálisan választással jelölték ki. Az ilyen általános tisztújításokra hatévente került sor. A jegyzőkönyvek tanulmányozása során azt tapasztalhatjuk, hogy a korábban oly heves küzdelmet hozó tisztújítások egyre békésebb mederben teltek. Az 1890-es évekre már alig találkozunk olyan esettel, hogy egy-egy tisztségre több jelentkező lett volna.¹² Ez a jelenség egy lényeges változásra hívja fel a figyelmet, ez pedig a hivatali munka bürokratizálódása. 1883-ban a törvényi előírás szigorította a vármegyei alispánok, valóságos és tiszteletbeli jegyzők, szolgabírók és segédszolgabírók alkalmazásának a feltételét, kötelezővé téve számukra a jogtudományi államvizsga sikeres letételét.¹³ A képzettség tehát az 1880-as években már egyértelmű alkalmazási feltétellé lett.¹⁴ A választás helyét a hivatali előmenetel rendszere vette át, a vármegye bizottmánya ekkor már általában csupán a megüresedett helyek esetében élt a változtatás jogával, és a rangban az alacsonyabb személynek szavazott bizalmat. Üresedés pedig leggyakrabban halálozás vagy nyugdíjba vonulás miatt következett be. Míg a főszolgabírói címig viszonylag könnyen el lehetett jutni, addig a központi hivatalok vezető pozíciójának megszerzéséhez vagy az alispáni poszt betöltéséhez jóval jelentősebb befolyásra volt szükség. Ezt teremthette meg az országos politikában eltöltött néhány év, és az ott megszerzett kapcsolati tőke. Kormánypárti politikusként gyakran ez az út vezetett a főispáni pozíciókba. Az ellenzékiek főispánok ugyan nem lehettek, de a megyéjük alispánjai igen. A vidékről jött, hajdani főszolgabíró képviselők egy-egy ilyen beosztásért gyakran elhagyták a parlamentet. Arra nézve még nem rendelkezek pontos adatokkal, hogy ez a jelenség pontosan hány embert érintett, de a tapasztalatok azt mutatják, hogy viszonylag gyakorinak tekinthető, ennek megfelelően a heves megyei országgyűlési képviselők közül is többen ezt az utat járták be.¹⁵

A fenti keretek figyelembevételével mellett 37 főt sikerült azonosítani, akik közül hat személy úgy került a vizsgálatba, hogy csupán 1870 és 1886 között volt szolgabíró, de 1886 után már nem viselt hivatalt. Közülük két főről – Horváth Lászlóról és Perlaky Zénóról – sajnósan kevés adattal rendelkezünk.

A 37 hivatalnok közül csupán két fő – Maczky¹⁶ Emil és György – volt biztosan polgári származású. Hám Gyula, Horváth László és Siskovich Lajos esetében valószínűsíthető, de nem bizonyított a nemesség. Tehát még a dualizmus végén is alapvetően a nemesi származásúak domináltak a főszolgabírói karban, akiknek familiái szinte kivétel nélkül a 16–17. században szerezték a címeiket. 1918-ban a hat állás közül egyet Maczky György töltött

12 MNL HML IV.–402/a 8. rsz. 431–433.; MNL HML IV.–402/a 14. rsz. 436–437.

13 CJH 1882–1883. A köztisztviselők minősítéséről.

14 Hasonló tapasztalatokról számol be Takács Tibor Nyíregyháza századfordulós hivatalviselőivel és választásaival kapcsolatban. TAKÁCS 2008. 55., 2051.

15 Lásd például Kállay Zoltán főispán (1856–1914) karrierjét: 1878-ban tiszteletbeli aljegyző Szabolcs vármegyében, 1879-től a Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztériumban fogalmazó, majd 1884-től a Nagykállói járás főszolgabírója. 1887-től a nagykállói kerület szabadelvű országgyűlési képviselője. 1890. február 24-én kinevezték Heves vármegye főispánjává, mely hivatalt 1906. június 19-ig, a koalíció kormányra jutásáig töltötte be. KOVÁCS 2011. 443–444.

16 A családdal kapcsolatban részletesen lásd FABIÁN 2017.

be, a fennmaradó öt fő azonban nemesi felmenőkkel rendelkezett.¹⁷ A vármegyében jelen lévő újonnan nemesített családok¹⁸, például a Graeflek ekkor még nem tudtak beemelkedni ebbe a körbe.¹⁹ Vallási tekintetben meghatározó volt a vármegye alapvetően római katolikus jellege. 24 római katolikus és 4 ismeretlen vallású tisztviselő mellett 9 fő református volt. A református vallású járási vezetők felülreprezentáltak fordultak elő abban a dél hevesi térségben ahol a reformátusok aránya meghaladta a 3,6%-os megyei átlagot (1910). A Tiszai/Tiszafüredi járás területén az 1890-es évek közepéig csak egy római katolikus járási vezető fordult elő. A nem ehhez a járáshoz kapcsolható további öt református járási vezetőkről elmondható, hogy egy kivétellel abban a dél hevesi térségben kaptak szerepet, ahol a reformátusok nagyobb számban éltek. Az egyéni karrier alakulásában a felekezeti faktornak tehát legalább az 1890-es évek közepéig nagy jelentőséget lehet tulajdonítani.

A tisztviselők képzettségével kapcsolatos adatok elsősorban a 19. század végéről állnak rendelkezésünkre.²⁰ A korábbi időszakok szórt adatait is figyelembe véve, 24 fő esetében ismert a pontos előképzettség. Ők, négy kivételtől eltekintve, mind Egerben végezték jogi tanulmányaikat. Jól látható tehát, hogy a helyi elit számára az egri Érseki Jogakadémia volt a legfontosabb oktatási háttérintézmény. 1887-től pedig, alkalmazkodva a törvényi előírásokhoz, minden állást felsőfokon végeztek töltöttek be.

Az egyéni életpályák vizsgálatánál fontos szerep jut az átlagos hivatalba lépési életkor meghatározásának és az attól való eltérések elemzésének. Feltételezhetjük ugyanis, hogy aki jobb kapcsolati tőkével rendelkezett, hamarabb került ugyanabba a pozícióba, és a karrierje is gyorsabb volt, mint annak, aki ezzel a kapcsolatrendszerrel nem bírt. A kapcsolati tőke illetően determinatív szerepét azonban nem sikerült bizonyítanom.²¹ Ifjabbik Majzik Viktor²² (gyorsabb karrier) és Drisnyey Béla (lassabb karrier)²³ esete arra utalt, hogy a jó kapcsolat gyorsíthatta, de akár lassíthatta is az előremenetelt. Maczky Emil fia, György az apai tekintély ellenére is éppen az átlagos életkorban – 1916-ban, 34 évesen – került a Hevesi járás élére, pedig az apa 1908 és 1917 között, a járás területére eső nagyfügedi kerület képviselője volt.²⁴ Úgy tűnik tehát, hogy a családi kapcsolatokkal rendelkező hivatalnokok karrierje inkább átlagosnak, mint attól eltérőnek volt tekinthető. Persze ez annak is következménye, hogy – mint látni fogjuk – a személyes kapcsolati tőke birtoklása maga is általános jelenségnek számított a korban.

A karrierutak kategorizálásához vezető utolsó lépést annak meghatározása jelenti, hogy minek volt tekinthető a főszolgabírói poszt betöltése: az életpálya végső állomásának vagy inkább a központi vármegyei pozíciók, az országos szereplés felé segítő ugródeszkának. Önálló csoportot képez az a tizenhat hivatalnok, akik számára csupán egy közbülső lépcsőfokot jelentett az életpályán a járási vezető szerep. Közülük hatan lettek országgyűlési képviselők. Hét személy pedig alispáni pozíciót is betöltött. 1881 után (a főjegyzőből alispánna lett Zalár József kivételével) ebből a csoportból került ki a megye összes alispánja.

17 PAP 2014a. 32.

18 HALMOS 1995. 447–451.; A kérdés jelentőségéről részletesen lásd BALLABÁS 2013. 37–46.

19 SZUROMI 2016.

20 MNL HML 417/9. Tisztviselők állománykönyve és Tisztviselők törzskönyve.

21 Az elemzést részletesen lásd PAP 2016. 476–477.

22 PAP 2011c. 487–488.

23 2011a. 379.

24 PAP 2011b. 479–480.; KOZMA 2011. 480.; FÁBIÁN 2017. 45–48.

Kiemelendő Kaszap Bertalan és Majzik Viktor esete, akik előbb főszolgabírók voltak, majd képviselővé választották őket, és végül, a képviselőházból hazatérve, az alispáni posztot is betöltötték. Alispántársaik általában egy-egy központi hivatal élére kerültek a járási szolgálat és az alispáni pozíció között. A fennmaradó 16 fő számára, az előző csoporttal szemben, a karrier csúcspontját jelentette a szolgabírói vagy főszolgabírói poszt. Ez a csoport két alcsoportra osztható: 1. az 1870-es években szolgabírói tiszteletet betöltők, akik nem tudtak főszolgabíróvá válni a hivatali átszervezést követően, 2. az 1890-es évek közepétől főszolgabírói hivatalba kerültek, akik számára a kedvező karrier lehetőségei a dualista állam bukásával együtt elenyésztek. Az 1918-ban hivatalban lévő hat főszolgabíró addig töretlen életpályája látványosan megrekedt.

Úgy tűnik tehát, hogy a két fő karriertípus kialakulását leginkább a kor adta lehetőségek befolyásolták. Akik az 1890-es évek elejéig be tudták futni az 1870-es években elkezdett pályáivüket, hasonló karrierutat jártak be: számukra ugródeszkát jelentett a járási szolgálat. Az 1870-es években idős korban szolgabíróvá lettek, valamint az 1890-es években hivatalba kerültek számára pedig általában végső állomást jelentett a külső vármegyei szolgálat.

A főszolgabírókkal foglalkozó kutatás fontos célja volt a rokoni kapcsolatok feltérképezése, melyet jelen esetben csupán röviden tudok összefoglalni. Eredetileg azt terveztem, hogy a főszolgabírók közvetlen felmenőit, házastársait, hivatalviselő gyermekeit tárom fel. A családfákat vizsgálva azonban szükségesnek láttam a kört tovább bővíteni, és megkísérelni a felmenők házassági viszonyainak, hivatalviselésének, képviselői karrierjének a feldolgozását is.²⁵ A vizsgált 37 személy családfáját a lehetőségekhez mérten összeállítottam, majd rögzítettem a házastársakat és ezek családi kapcsolatait, családfáit. A nőági kapcsolatok beemelésével több ún. közvetítő nemzetség²⁶ került a vizsgált sokaságba. Teljes, minden tagra kiterjedő adatgyűjtést nem sikerült végezni, aminek az oka elsősorban a kiterjedt házassági viszonyokban keresendő. Az adatgyűjtés során 1565 személy került a vizsgált mintába. Összesen 1176 férfit, 389 nőt, köztük 178 megyei hivatalnokot, 295 képviselőt és 1092 családtagot sikerült azonosítanom és a 37 elemzett személlyel összefüggésbe hoznom. A családi kapcsolathálózat feldolgozására pedig a nyílt forráskódú Gephi szoftvert használtam. Az adatfelvételnél egyéb kapcsolódási lehetőségekre (keresztszülőség, barátság, üzletláris szerep) jelenleg nem voltam tekintettel, erre nézve ugyanis még nem gyűjtöttem adatokat.

A 1565 személyből és a felvett 2520 kapcsolatból álló sokaságból több hálózat keletkezik, mely közül a legnagyobb összefüggő kapcsolati rendszerbe 1273 személy került. A teljes minta természetesen tartalmazza a 37 főszolgabírót, a legnagyobb hálózatba pedig 29 fő tartozik. Már ebből is arra következtethetünk, hogy a vizsgált csoport domináns részét rokoni kapcsolatok fűzték egymáshoz. Egy kisebbség kívül volt ezen a körön, az ő kapcsolatai hálójuk – eddigi ismereteink szerint – nem fonódott össze a nagyobb közösséggel.

A figyelembe vett kapcsolatokat azonban tovább kell szűkíteni, hiszen a létező kapcsolatok akár azt is jelenthetik, hogy a két személy között több évszázadnyi távolságra helyezkedik el a közös ős. Ebben az esetben azonban felmerül egy módszertani probléma: milyen rokonsági fokokat vettek figyelembe az adott korban, és miket vehetünk mi annak? Jobban számított-e az évszázados fiági leszármazási közösség, mint az évtizedes nőági kapcsolat?

25 Részletesen lásd PAP 2016. 479–481.

26 Hasonló vizsgálatra példaként lásd GYAPAY <http://szijarto.web.elte.hu/GYM.html> [utolsó letöltés: 2017. 04. 15.]

Azt feltételezem, hogy az azonos családnév, az egy nemzetséghez való tartozás évszázados távolságok esetén is közösséget teremthet(ett) az akár nagyon távoli rokonok között. Emellett azonban fontos volt a házasársi kapcsolatból származó, nem vérszerinti rokonság, a sógorság, amiről a kortárs genealógus, Kempelen Béla, akár forrásként is értelmezhető munkájában, a következő szakkal szolt: „Az egyik fél a másik félnek egyenes-ágbeli vérrokonaival egyenes ágbeli, oldalági vérrokonaival pedig oldalági sógorságba lép. Eszerint nővérem férje *elsőtzbeni* sógorom (mert nővéremmel *elsőtzbeni rokonságban állok*), unokafivérem felesége *másodtzbeni* sógornőm, (mert unokafivérem *másodtzbeni rokonom*) stb. Házasársaiknak rokonai azonban már nem sógorok egymással; így például nem vérrokonainak házasársáival sógorsági viszonyban nem állok, ők sem az én vérrokonaimmal, habár az úgynevezett magyar sógorság nagyon messze is kiterjed.”²⁷

A rokoni kapcsolatok jelentősége, azok hálózatos jellege ismert jelenség. A néprajzi szakirodalom igen sokat foglalkozott vele, a kismemesi társadalomnak a paraszti társadalomtól eltérő egyik speciális jellemzőjeként írták le a 6–7 generációig visszatekintő származási tudatot. A nemesi közösséget a rétegendogámia és a földrajzi exogámia jellemezte, a rokonságot, a tágan értelmezett atyafiságot a látogatások és vendégfogadások reprezentációja tartotta egyben. Az ország egyes területein, például az északi országrészben, a réteg szerint endogám házasságok az 1930-as 40-es évekig is megfigyelhetőek voltak.²⁸ Egy ilyen hálózat pontos feltérképezése azonban szinte lehetetlen vállalkozás, hiszen minden egyes egyén teljes rokoni hálózatát kell feltárni, mely az oldalági kapcsolatokat is figyelembe véve egy térbeli szövethez hasonlíthat leginkább. Ebben a szöttesben, szakszerűbben kapcsolati mátrixban, kell meghatározni a vizsgált egyének egymástól való távolságát. Ez a munka, a pontos feltáráson túl, a hálózatelemzés matematikai módszereinek használatát igényli.²⁹ Azt gondolom, hogy a hálózati mátrix elemzését akkor lehet elvégezni, ha minden szereplőről megfelelő mennyiségű adattal rendelkezünk. A nőági kapcsolatok figyelmen kívül hagyása bár jelentősen egyszerűsítene a munkát, de véleményem szerint ezzel párhuzamosan torz, féloldali, a korabeli társadalmi szokásokkal ellentétes eredményre vezet.³⁰ Egy ilyen szövetben azonban igen sokféle „úton” érhetünk el az egyik személytől a másikig. Annak meghatározása, hogy melyik volt a kapcsolattartás pontos útja, vagy más szóval egy egyén kapcsolati horizontja milyen távolságokra lévő személyeket foglalt magába, a fent említett társadalmi eseményekhez (temetés, házasság, látogatások) kapcsolódó narratív források segítségével végezhető el.

Az fent leírt hálózatot úgy szűkítettem, hogy a 37 személy esetében a másod-unokatestvéri szintig vettem figyelembe a kialakuló kapcsolatokat, de a nőágakat is bevettem a vizsgálatba.³¹ Ebben az esetben a nagy hálózat már több kisebb csoportra esik szét. A legnagyobb csoportot egy 15 fős rokoni közösség alkotja, melyhez 9 teljes karrierrel bíró személy tartozik, négyen az 1870-es években vállaltak szerepet, két fő pedig a dualizmus utolsó szakaszában került hivatalba. A nagy hálózaton kívül 22 fő helyezkedett el, kilencen a 70-es években jutottak a tisztségükbe, hatan a dualizmus végén, hét fő pedig egyéb karrierúttal rendelke-

27 KEMPELEN 1907. 13.

28 A házasságról *lásd bővebben* PALÁDI-KOVÁCS 2000. 157–158., a rokonságról és annak jelentőségéről *uo.* 159–160.

29 Gráfelmélettel és a hálózatokkal kapcsolatban: BARABÁSI 2016. 60–64., 66–65., 75–77., 79–80.

30 A kérdés egy másik megközelítést *lásd* HORVÁTH 2013. 284–285.

31 Jelenleg ezt a módszert nem tudom alátámasztani megdönthetetlen érvekkel. Egyszerűen abból indultam ki, hogy a másod-unokatestvéreknek szülei unokatestvérei voltak egymásnak és ez még elég szoros kapcsolat ahhoz, hogy egy szigorított feltételek mellett végrehajtott kapcsolatalemzés alapja legyen.

zett. Jól érzékelhető tehát a két csoport közötti különbség: míg az elsőben a teljes életpályát befutottak domináltak, a másodikban a 70-es években és a dualizmus utolsó szakaszában hivatalba kerültek adták a többséget. A 22 különálló hivatalnokból 11 fő négy kisebb rokoni alhálózatot alkotott. Külön csoportként jelent meg az Ivády–Drisnyei–Kovács észak-hevesi és a Lipcsey–Szombathelyi dél-hevesi érdekkör, valamint a nem nemesi származású Maczky család.

A családi kapcsolatrendszerben feltárt sajátosságok és a tanulmány első részében kifejtett életpályatípusok között tehát kapcsolat mutatható ki. A vármegye vezetői kara a 19. század második felében egy egymással szoros rokoni kapcsolatban álló csoportból került ki. Ebben a nagy hálózatban megfigyelhetőek voltak egymáshoz szorosabban kötődő vallási és lokális körök és létezett egy szűkebb csoport, melynek tagjai igazán közel álltak egymáshoz. Az atyafiság tehát át- meg átszötte a hivatali apparátust. A valóban sikeres karriert befutók esetében jól érzékelhetőek a rokoni kapcsolatok. A századfordulón azonban egy lassú változás indult el, ami nemcsak a képzettségi és vallási megoszlásban, hanem a rokoni kapcsolati hálóban is megmutatkozott. Ez a feltörekvő csoport azonban már nem tudta helyzetét stabilizálni, és az első világháború alatt/után karrierje megtört. A megye legfelsőbb vezetése még az első világháborút követően is az ún. régi elit leszármazottainak a kezében maradt.

Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a rokoni kapcsolatháló letézését a többgenerációs hivatalviselő „dinasztiák” között szinte természetesnek tartom, tehát azok feltárásából még nem következik automatikusan a dzsentri hivatalnokokkal összefüggésben megfogalmazott tradicionális kép elfogadása.³² A nemesi pozícióörzés egyszerű elmélete, véleményem szerint nem tudja leírni az ennél sokkal bonyolultabb alapokon nyugvó társadalmi mozgásokat.

A vizsgált csoport munkahelyét tekintve bár a megyéhez kapcsolódott, de a házasságai- ban a néprajzi szakirodalom által leírt mintát követte. Általában a rétegendogámia jellemezte és házasságai a vármegye földrajzi határán jóval túlnyúlva az északkelet-magyarországi nemesi famíliák világába integrálták őket.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BALLABÁS Dániel

2013 *A magyar nemesség társadalmi tagolódása (16–20. század)*. In: KOLLEGA TARSOLY István et. al. (szerk.): *Genealógia* 2. 7–57.

BÁN Péter (szerk.)

2011 *Heves megye történeti archontológiája (1681–) 1687–2000*. (Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 14.) Heves Megyei Levéltár, Eger.

BARABÁSI Albert László

2003 *Behálózva – hálózatok új tudománya*. Budapest.

³² A kérdésről részletesen: GYÁNI 2002. 81–84., 93–97.

- BARABÁSI Albert László
2016 *A hálózatok tudománya*. Budapest.
- CIEGER András
2003 *Érdekek és stratégiák. A helyi politikai elit érdekérvényesítési lehetőségei a kárpátaljai régió vármegyéiben, a dualizmus időszakában*. Korall 13. szám szeptember, 87–106.
2004 *A dualizmus kor helyi politikai elit kutatása regionális szinten*. In: BALOGH Margit: (szerk.): *Mi végre a tudomány? Fialat kutatók fóruma*. I. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 297–313.
- FÁBIÁN Máté
2017 *A Maczky-család Heves vármegye szolgálatában* In: FÁBIÁN Máté – ROMSICS Ignác (szerk.): *RMJ 60. Tanulmányok a hatvanéves Rainer M. János tiszteletére*. Líceum Kiadó, Eger
- GYÁNI Gábor
2002 *Történezdiskurzusok*. Budapest.
- GYAPAY Mariann
é.n. *Házassági kapcsolatok a 18. századi magyar politikai elit körében*. <http://szijarto.web.elte.hu/GYM.html> [utolsó letöltés: 2014. 12. 15.]
- HALMOS Károly
1995 *Rangemelések a Habsburg monarchiában*. In: Á. VARGA László (szerk.): *Vera (nem csak) a városban. (Rendi társadalom – polgári társadalom. Supplementum)* Debrecen, 445–481.
- HORVÁTH Gyula Csaba
2013 *Régi és új elit a 18. századi Magyarországon*. In: DOBSZAY Tamás et al (szerk.): *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon*. Budapest, 283–298.
- KEMPELEN Béla
1907 *A nemesség. Útmutató az összes nemesi ügyekben*. Budapest.
- PALÁDI-KOVÁCS Attila
2000 *A kisenemesi társadalom és kultúra*. In: PALÁDI-KOVÁCS Attila (szerk.): *Magyar Néprajz VIII*. Budapest, 8–138.
- KÓNYA Hanna
2005 *Egy Fehér megyei falu elitjének kapcsolathálózati elemzése*. *Magyar Kisebbség* 9/3–4. 369–384.
- KOVÁCS Melinda
2011 *Kállay Zoltán*. In: BÁN Péter (szerk.): *Heves megye történeti archontológiája (1681–) 1687–2000*. (Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 14.) Heves Megyei Levéltár, Eger, 443–444.
- KOZMA György
2011 *Maczky György főszolgabíró*. In: BÁN Péter (szerk.): *Heves megye történeti archontológiája (1681–) 1687–2000*. (Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 14.) Heves Megyei Levéltár, Eger, 2011. 480.

PAP József

- 2011a *Drisnyey Béla, marczinfalvi főszolgabíró.* In: BÁN Péter (szerk.): *Heves megye történeti archontológiája (1681–) 1687–2000.* (Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 14.) Heves Megyei Levéltár, Eger, 379.
- 2011b *Maczky Emil főszolgabíró.* In: BÁN Péter (szerk.): *Heves megye történeti archontológiája (1681–) 1687–2000.* (Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 14.) Heves Megyei Levéltár, Eger, 479–480.
- 2011c *Majzik Viktor, ifj. tarcsai alispán.* In: BÁN Péter (szerk.): *Heves megye történeti archontológiája (1681–) 1687–2000.* (Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 14.) Heves Megyei Levéltár, Eger, 487–488.
- 2014a *„Két választás Magyarországon”. Az országgyűlési képviselők társadalmi összetétele a 20. század első éveiben.* In: PAP József: *Tanulmányok a dualizmus kori magyar parlamentarizmus történetéből.* Budapest, 19–72.
- 2014b *A dualizmus kori képviselők életpálya-elemzésének dilemmái.* In: DOBSZAY András – FORGÓ András – ifj. BERTÉNYI Iván – PÁLFFY Géza – RÁCZ György – SZÍJÁRTÓ M István (szerk.): *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon: A kezdetektől 1918-ig.* Budapest, 420–432.
- 2016 *Rokonok. Családi kapcsolati hálózatok a dualizmus kori Heves vármegye főszolgabírói karában.* In: PAP József – TÓTH Árpád – VALUCH Tibor (szerk.): *Vidéki élet és vidéki társadalom Magyarországon.* Budapest, 468–485.

SARLÓS Béla

- 1981 *A közigazgatás polgári jellegéről.* In: PÖLÖSKEI Ferenc – RÁNKI György (szerk.): *A magyarországi polgári államrendszerek.* Budapest, 275–303.

SZANISZLÓ Ferenc

- 2002 *Heves megye közigazgatási és területi változásai 1876–1990.* Eger.

SZUROMI Rita

- 2017 *A kétútközi Graefl kastély.* Eger.

TAKÁCS Tibor

- 2008 *Döntéshozók – Városi elit és városi önkormányzat Nyíregyházán a XX. század első felében.* Budapest.

TAMÁS Ervin

- 2009 *A kapcsolatháló-elemzés alkalmazásának lehetőségei egy szervezet életében.* Közgazdász Fórum 12/2. 23–30.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

- MNL HML Heves Megyei Levéltár
IV. 303. Heves és Külső–Szolnok vármegye alispánjának iratai, 1872–1876.
IV. 402/a Heves Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai, 1861–1944.
Közgyűlési jegyzőkönyvek
IV. 404. Heves vármegye alispánjának iratai, 1877–1944.

- VIII.1/b Egri Érseki Jogakadémia iratai 1754–1949., Anyakönyvek, tanulói nyilvántartások
IV. 417. A Heves Megyei Levéltárban elhelyezett letétek gyűjteménye 1561–1950
Hevesvármegye tisztviselőinek állománykönyve
9. Hevesvármegye tisztkara. Segéd és kezelőszemélyzetének törzskönyve. 1902.
CJH Corpus Juris Hungarici
CJH 1869–1871a. A köztörvényhatóságok rendezéséről. *Magyar törvénytár. 1869–1871. évi törvénytörzskönyvek*. Budapest, 1896. 211–220.
CJH 1869–1871b. Némely törvényhatóság területének szabályozásáról és ezzel kapcsolatos intézkedésekről. *Magyar törvénytár. 1869–1871. évi törvénytörzskönyvek*. Budapest, 1896. 483.
CJH 1882–1883a. A köztisztviselők minősítéséről. *Magyar törvénytár. 1882–1883. évi törvénytörzskönyvek*. Budapest, 1896. 187–188.
CJH 1882–1883b. A megyék háztartásáról. *Magyar törvénytár. 1882–1883. évi törvénytörzskönyvek*. Budapest, 1896. 227.
CJH 1884–1886: A törvényhatóságokról. *Magyar törvénytár. 1884–1886. évi törvénytörzskönyvek*. Budapest, 1896. 395.
Család- és helytörténeti irodalom. Arcanum Digitális Tudománytár. Budapest, 2013.
Családtörténeti folyóiratok. Arcanum Digitális Tudománytár. Budapest, 2013.

JÓZSEF PAP

NOBLE MAGISTRATES AND CHIEF NOBLE MAGISTRATES IN HEVES COUNTY DURING THE DUALISM

The paper presents the research findings on the local elite of Heves County during the era of dualism. It discusses the methods for describing and analysing an elite group by using traditional narrative sources and social networks. Our findings reveal a connection between the characteristics of family networks and the types of the office holders' career paths. In the second half of the 19th century the leading officials of the county under review came from a group with tight-knit family relations. This large network was characterised by closer-knit religious and local circles, while there was also a narrower group, where members had even closer connections. Kinship, therefore repeatedly interlaced the administrative apparatus. The turn of the century, however, brought about a gradual change, which was also apparent in the social network. The ambitious group of noble magistrates was unable to stabilise its position and saw its position weaken during and after the First World War.

